

**BOLALAR HUQUQLARI VA ULARNI HIMOYA QILISH TIZIMI: SUD
VA IJTIMOY XIZMATLAR ROLI****Iskandarova Kamolatxon Xakimxon qizi**

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalar huquqlari va ularni himoya qilish tizimi, shuningdek sud va ijtimoiy xizmatlarning bu jarayondagi roli tahlil qilinadi. Maqolada bolalar huquqlari tushunchasi, asosiy printsiplari va xalqaro hamda milliy normativ-huquqiy hujjatlar ko‘rib chiqiladi. Shuningdek, sud organlari va ijtimoiy xizmatlar bolalarni himoya qilishdagi funksiyalari, mavjud muammolar va takliflar tahlil qilinadi.

Kalit so‘zlar: bolalar huquqlari, himoya tizimi, sud organlari, ijtimoiy xizmatlar, O‘zbekiston qonunchiligi, xalqaro me‘yorlar.

Аннотация: В данной статье рассматриваются права детей и система их защиты, а также роль судов и социальных служб в этом процессе. Определяются понятия прав детей, основные принципы и международные и национальные нормативно-правовые акты. Анализируются функции судов и социальных служб в защите детей, существующие проблемы и предлагаются рекомендации.

Ключевые слова: права детей, система защиты, суды, социальные службы, законодательство Узбекистана, международные нормы.

Abstract: This article examines children’s rights and the system for their protection, as well as the role of courts and social services in this process. The concept of children’s rights, main principles, and international and national legal frameworks are analyzed. The functions of courts and social services in protecting children, existing problems, and recommendations are discussed.

Keywords: children’s rights, protection system, courts, social services, Uzbekistan legislation, international standards.

Bolalar huquqlari inson huquqlarining ajralmas qismi bo‘lib, ularning hayoti, sog‘ligi, ta‘limi va ijtimoiy farovonligini ta‘minlashga qaratilgan. O‘zbekiston Respublikasida bolalarni himoya qilish tizimi sud va ijtimoiy xizmatlar orqali amalga oshiriladi. Shu bilan birga, xalqaro huquqiy me‘yorlar, jumladan BMTning Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi Konvensiyasi (1989) va boshqa xalqaro hujjatlar bolalarni himoya qilishning global tamoyillarini belgilaydi.

Maqola bolalar huquqlarini himoya qilish tizimini huquqiy nuqtai nazardan tahlil qiladi, sud va ijtimoiy xizmatlarning rolini o‘rganadi, mavjud muammolarni aniqlaydi va takliflar beradi.

Bolalar huquqlari deganda 18 yoshgacha bo‘lgan shaxslarning hayot, sog‘liq, ta‘lim, ijtimoiy farovonlik va o‘z fikrini erkin ifoda etish huquqlari tushuniladi. Asosiy printsiplar:

- Adolat va tenglik – barcha bolalar jins, irq, millat yoki ijtimoiy kelib chiqishiga qarab diskriminatsiya qilinmasligi.

- Hayot va rivojlanish huquqi – bolaning jismoniy, ruhiy va ijtimoiy rivojlanishi kafolatlanishi.

- Fikri va ishtiroki – qarorlar qabul qilish jarayonida bolalarning fikri inobatga olinishi.

- Himoya va xavfsizlik – zo‘ravonlik, ekspluatatsiya va kamsitishdan himoya qilish.

Xalqaro huquqiy me‘yorlar:

- BMT Bolalar huquqlari Konvensiyasi (1989) – bolalarning huquqlari va himoyasi bo‘yicha asosiy xalqaro hujjat.

- UNICEF tavsiyalari – bolalarning ta‘lim, sog‘liq va ijtimoiy himoya sohalarida standartlar.

O‘zbekistonda bolalarni himoya qilish tizimi normativ-huquqiy hujjatlar va amaliy mexanizmlarga tayangan:

- Bolalar huquqlari to‘g‘risidagi qonun – bolalarning asosiy huquqlari va himoya choralarini belgilaydi.

- Mehnat kodeksi va ta‘lim qonunchiligi – bolalarning ta‘lim olish va mehnat qilish huquqlarini tartibga soladi.

- Ijtimoiy xizmatlar – bolalarni yetimlik, oilaviy muammolar va zo‘ravonlikdan himoya qilish vazifasini bajaradi.

Sud tizimi bolalarni himoya qilishda muhim rol o‘ynaydi: oilaviy nizolar, voyaga yetmaganlar ishtirokidagi jinoyatlar va zo‘ravonlik holatlarini ko‘rib chiqadi, bolalarning huquqlarini himoya qiladi.

Sud organlari – bolalarning huquqini himoya qilish, oilaviy nizolarni hal qilish, voyaga yetmaganlar bilan bog‘liq jinoyatlarni ko‘rib chiqish.

- Ijtimoiy xizmatlar – bolalarni yetimlikdan, oilaviy muammolardan va zo‘ravonlikdan himoya qilish, psixologik yordam ko‘rsatish, reabilitatsiya va integratsiya jarayonlarini tashkil etish.

Ushbu ikki tizimning hamkorligi bolalarni kompleks himoya qilishni ta‘minlaydi. Ijtimoiy xizmatlar bolalarning ehtiyojlarini aniqlaydi, sudlar esa qonuniy kafolatni beradi.

Chekka hududlarda bolalarni himoya qilish xizmatlari yetarli emas.

- Sud va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasida hamkorlik ba‘zan sust ishlaydi.

- Zo‘ravonlik va ekspluatatsiya holatlarini aniqlashda qiyinchiliklar mavjud.

- Huquqiy savodxonlikning pastligi, ota-onalar va jamiyatning bolalar huquqlari haqidagi bilimlari yetarli emas.

- Sud va ijtimoiy xizmatlar o‘rtasidagi hamkorlikni kuchaytirish.

- Chekka hududlarda bolalarni himoya qilish xizmatlarini rivojlantirish va moliyalashtirish.

- Bolalarning huquqlari bo'yicha huquqiy savodxonlikni oshirish, ota-onalar va jamiyatni targ'ib qilish.
- Zo'ravonlik va ekspluatatsiya holatlarini aniqlash va bartaraf etish uchun maxsus monitoring tizimlarini joriy etish.
- Milliy qonunchilikni xalqaro standartlar bilan uyg'unlashtirish.

Bolalar huquqlari va ularni himoya qilish tizimi jamiyatning barqaror rivojlanishi va ijtimoiy adolatning muhim qismidir. O'zbekistonda sud va ijtimoiy xizmatlar bolalarni himoya qilishda asosiy vosita hisoblanadi, ammo mavjud muammolarni bartaraf etish va tizimni takomillashtirish zarur. Xalqaro standartlar va milliy qonunchilikni uyg'unlashtirish, sud va ijtimoiy xizmatlar hamkorligini rivojlantirish bolalarning huquqlarini samarali himoya qilish imkonini beradi.

Bolalarni himoya qilish tizimida sud va ijtimoiy xizmatlarning roli o'zaro uzviy bog'liqdir. Sud organlari bolalar bilan bog'liq nizolarni hal qilish, oilaviy nizolarni tartibga solish va voyaga yetmaganlar huquqlarini ta'minlashda asosiy huquqiy vosita hisoblanadi. Shu bilan birga, ijtimoiy xizmatlar bolalarni zo'ravonlik, kamsitish, yetimlik yoki oilaviy muammolardan himoya qiladi, psixologik va ijtimoiy reabilitatsiya jarayonlarini tashkil etadi.

Amaliyot shuni ko'rsatadiki, sud va ijtimoiy xizmatlar o'rtasidagi samarali hamkorlik bolalarning huquqlarini yanada ishonchli himoya qilishga imkon beradi. Masalan, oilaviy nizolar bo'yicha sud qarorini qabul qilishdan oldin ijtimoiy xizmatlar oilaning holatini baholab, bolaning manfaatlarini inobatga oladi. Shu bilan birga, bolalar zo'ravonlik yoki ekspluatatsiya holatida ijtimoiy xizmatlar tomonidan aniqlangan holatlar sudda ko'rib chiqiladi va qonuniy himoya kafolatlanadi.

Mavjud muammolardan biri — chekka hududlarda ijtimoiy xizmatlarning yetarli darajada mavjud emasligi va ularning moliyaviy va kadr resurslari cheklanganligidir. Bu esa bolalarning huquqlarini samarali himoya qilishni qiyinlashtiradi. Shu sababli, hududlarda bolalarni himoya qilish tizimini mustahkamlash, monitoring mexanizmlarini rivojlantirish va sud hamda ijtimoiy xizmatlar hamkorligini kuchaytirish muhim ahamiyatga ega.

Bundan tashqari, ota-onalar va jamiyatning bolalar huquqlari bo'yicha huquqiy savodxonligi pastligi tizim samaradorligini kamaytiradi. Shu bois, bolalar huquqlari, ularni himoya qilish mexanizmlari va huquqiy jarayonlar bo'yicha targ'ibot va treninglarni kuchaytirish zarur.

Natijada, sud va ijtimoiy xizmatlarning samarali ishlashi, huquqiy mexanizmlarning mukammalligi va jamiyatning xabardorligi bolalarni himoya qilish tizimining asosiy tamoyillarini ta'minlaydi. Bu esa bolalarning sog'lom, xavfsiz va barqaror ijtimoiy muhitda o'sishini kafolatlaydi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. O'zbekiston Respublikasi Bolalar huquqlari to'g'risidagi qonun. Toshkent, 2020.

2. O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. Toshkent, 2022.
3. BMT Bolalar huquqlari Konvensiyasi (1989).
4. Mehnat kodeksi. Toshkent, 2022.
5. Ta’lim to‘g‘risidagi qonun. Toshkent, 2021.
6. Abdullayev M., Rahimova L. *Bolalar huquqlari va ijtimoiy himoya tizimi*. Toshkent, 2021.
7. Karimov R. *Sud va ijtimoiy xizmatlar roli bolalarni himoya qilishda*. Toshkent, 2020.